

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI / 235

SÜNNET VE HADİSİN ANLAŞILMASI VE YORUMLANMASINDA METODOLOJİ SORUNU

Dr. Mehmet Görmez

ANKARA
1997

SONUÇ

İslâmın Kur'an'dan sonra ikinci kaynağı olan Sünnet ve Hadisin sübût ve sıhhat problemi İslâm âlimlerini başlangıçtan günümüze kadar meşgul etmiş ve meşgul etmeye de devam etmektedir. Başta Muhaddisler olmak üzere, İslâm âlimlerinin bu problemi halletmek yolunda sarfettikleri çaba ve gayretlerini takdir etmemek mümkün değildir. Ne var ki, Sünnet ve Hadis ile ilgili problemler sâdece sübût ve sıhhat meselesinden ibâret değildir; sahih bir isnatla sâbit olduğu kabul edilen hadislerin delâlet sorunu, doğru anlaşılması ve doğru yorumlanması meselesi, en az sübût ve sıhhat problemi kadar önem arz etmektedir. Sözlü iletişim (şifâhî rivâyet) ile nakledilen hadislerin birçok ağız (râvî) değiştirmesi, şifâhî rivayetlerden yazılı metinlere dönüşmesi, bir kısmının yazı ile tespitinin gecikmesi, daha da önemlisi, lâfzen değil de mana ile rivayet edilmesi hadislerde bir delâlet problemi doğurmuştur.

Ne var ki, Hadis İlmi ve Hadis âlimleri, hemen hemen bütün mesâilerini Hadis ve Sünnetin sıhhat ve sübût problemlerine teksif ederken, en az bunun kadar önemli olan delâlet problemine yeterince eğilmemişlerdir. Hadisçilerin hadis metinlerinin doğru anlaşılması ve doğru yorumlanması meselesine veya bizi Sünnet ve Hadisi doğru anlamaya ve doğru yorumlamaya götürecek bir metodoloji sorununa aynı ölçüde gerekli ehemmiyeti verdikleri söylenemez.

En çok başvurulmuş tanıma göre, Hadis İlmi başlıca iki kısma ayrılır; biri *İlmu Rivayetil-Hadis*, diğeri ise *İlmu Dirâyetil-Hadis*, Hz. Peygamberin söz ve fiillerini konu edinen *İlmu Rivayetil-Hadis* bu söz ve fiillerin rivayeti ve nakli, zabtı ve yazımı ile ilgilenir. *İlmu Dirâyetil-Hadis* ise rivayetin hakikati, şartları, çeşitleri ve hükümleri, râvinin hâlleri ve taşınması gerekli vasıfları, merviyâtın çeşitleri ve ilgili meselelerini konu edinen bir ilimdir. Buna göre Hadis İlimlerinin bir tek gayesi vardır; o da rivayetlerin sahih olup olmadığını tesbit etmektir.

Hâkim Nisâbûrî (öl. 405/1014) elli iki hadis ilminden söz etmiştir. İbnus-

Salah (öl.643/1245) bu sayıyı altmış beşe, Suyûtî (öl.911/01505) doksan üçe, Hâzımî (öl.584/1118) yüze, İbnul-Mulakkin (öl.804/1401) ise iki yüze çıkarır. Ashında Hadis İlminin birer konuları olan bu ilimlerin tamamı yine sübût ve sıhhat problemini halletmeye yöneliktir. Bu arada hadis metinlerini anlamaya yönelik ilimler de yok değildir. Fıkhu'l-Hadis, Garibu'l-Hadis, Muhtelifu'l-Hadis ve Esbâbu Vurûdül-Hadis ilimleri bunların başında gelir. Ancak bunların da ilim dalı hüviyeti ile ele alınarak zamanla geliştirildiği söylenemez. Fikhur-Reye alternatif olarak takdim edilen Fıkhu'l-Hadis herhangi bir gelişme gösterememiş, Garibul-Hadis, zamanla bir sözlük biliminden Muhtelifu'l-Hadis, çelişkili iki hadisi uzlaştırmak için başvurulmuş zorlama tevelliden, Esbâbu Vurûdül-Hadis ise, vürûd sebepleri zikredilen cüzî bazı hadisleri derlemekten ibâret kalmıştır. Binaenaleyh Hadis İlmi ve Usûlu içinde Hadis ve Sünnetin anlaşılması ve yorumlanması için gerekli olan bir metodoloji ortaya çıkmamıştır.

İslâmi İlimler içinde müstakil bir anlama yöntemi geliştiren tek disiplin Usûl-i Fıktır. Bu sebeble Kur'an metninin anlaşılmasında olduğu gibi hadis ve sünnetin anlaşılması ve yorumlanmasında da bir metodoloji olarak Usûl-i Fıkha başvurulmuştur. Oysa Usûl-i Fıkhın anlama yöntemi genel anlamda bir anlama ve yorumlama biçimi değil, küllî ve cüzî delillerden hüküm istinbâtını esas aldığından, bir kanun yorumlama ve tahlil tarzıdır. Kaldı ki, kanun tahlilinde de lâfzî yoruma ağırlık vermiştir. Ashında usûlcülerimizin lâfzî yorum yanında mantıkî yoruma hiç başvurmadıklarını öne sürmek, yorum sisteminde sâdece nassların lâfızlarına bakıp, ruhu üzerinde durmadıklarını söylemek, dil unsuru ile birlikte kanun yorumu için başvurulması gereken diğer unsurlara müracaat etmediklerini iddia etmek büyük haksızlık olur. Ancak dil unsurunun, bilhassa İmam Şâfiî ile birlikte önplanda kaldığı ve lâfzî yoruma öncelik tanındığı da bir gerçektir.

Usûl-i Fıkhın, lâfzî yorumu esas alan anlama yönteminin ve başvurduğu delâlet yollarının kendi içinde tutarlı olabilmesi için, nass olarak değerlendirilen lâfızların iki şartı taşıması ve iki vasfı ihtiva etmesi gerekir.

Birincisi; Şâriin yâni, Kanun Koyucunun, bu lâfızları sâdece kanun koymak gayesiyle vazetmiş olması.

İkincisi; lâfızların Kanun Koyucuya aidiyetinde hiç bir şüpheye mecal kalmaması.

Hemen belirtelim ki, nass olarak kabul edilen metinlerden ne Kur'an'ın ne de Hadislerin birinci şartı taşıdığı söylenemez. Kur'an ve Sünnetin, kültür ve medeniyetin tüm sahalarında olduğu gibi, hukuka da kaynaklık ettiği doğrudur. Ancak ne Kur'an'ın ne de Hadislerin sırf birer hukuk kuralları koleksiyonu ve kendilerini sırf hukukla çevreleyen birer kanun metinleri olmadıkları aşikardır.

İkinci şarta gelince, Kur'an'ın bu şartı taşıdığına şüphe yoktur. Yani Kur'an lâfızlarının bizzat Kanun Koyucuya ait olduğu kesindir. Ancak aynı şeyi hadis metinleri için söylemek mümkün değildir. Yani bütün râvileri sika, bütün senedleri sahih olan hadislerin lâfzen rivayet edildiklerini söyleme imkânına sâhib değiliz. Bütün hadisçiler, hadislerin kâhir ekseriyetinin mana ile rivayet edildiklerinde müttefiktirler.

Netice itibâriyle Hadis İlimleri içinde, Sünnet ve Hadisi anlamaya ve yorumlamaya yönelik bir metodoloji oluşmadığı gibi, Sünnet ve Hadisi anlamak ve yorumlamak için bir metodoloji olarak başvuru Usûl-i Fıkh da bu iş için yeterli olmamıştır. Binaenaleyh, yeni bir metodolojiye duyulan ihtiyaç kaçınılmazdır.

Anlambilimcilere göre, anlama faaliyetinin altı temel unsuru vardır. Bunlar:

1. Anlatan,
2. Anlatılan (ifade),
3. Amaç,
4. Bağlam (tabii, tarihsel, toplumsal),
5. Anlaşılan,
6. Anlayan.

Anlatılan Anlaşılan tekâbül ediyorsa bu, doğru anlamadır. Doğru anlama, anlama faaliyetinde bulunurken, yukarıdaki altı unsuru da bütün detaylarıyla göz önünde bulundurmaya bağlıdır. Tarih boyunca anlama yöntemleri arasındaki fark, yukarıdaki unsurlardan birine öncelik tanımaktan kaynaklanmıştır. Klasik anlambilimciler, daima *anlatana* öncelik tanırken, çağdaş anlambilimciler *anlayana* esas almışlardır. Bizim usûlcülerimiz, anlatanın şahsında anlatılanı esas almış, anlatılana kuşkusuz iman edilmiş, anlaşılandan da hep kuşku duyulmuştur. Ortada bir yanlışlık görüldüğünde bu, hiçbir zaman ne anlatımda ne de yazılı metinde değil, anlayanın zihninde ve birikiminde aranmıştır. Problem halledilemediği zaman, bir de tevakkuf kavramı geliştirilmiş anlatan ile çelişme korkusuyla nötr kalma tercihi edilmiştir. Modern anlama yönteminde ise belirleyici unsûr, tabii, tarihsel ve toplumsal bağlam olmuştur.

Oysa bir anlama metodolojisinin mükemmelliği, yukarıdaki unsurların tamamını göz önünde bulundurarak bir anlama faaliyetini gerçekleştirmesine bağlıdır. Elinizdeki çalışma ile böylesine dengeli ve kapsamlı bir metot ortaya koyduğumuz iddiasında değiliz. Ancak Hadis ve Sünnetin doğru anlaşılabilmesi ve yorumlanabilmesi için, anlama faaliyetinin

tüm unsurlarının göz önünde bulundurulmasının, oluşacak bir metodolojiye katkı sağlayacağını söyleyebiliriz.

Anlatan unsurunu ele almak için, Sünnet-Nübüvvet, Risâlet-Hadis ilişkisi üzerinde durulmalıdır. Bir müessese olarak Peygamberlik bilinmeden, Hz. Peygamber tanınmadan onun sözlü söylemleri ve anlamlı eylemleri anlaşılmaz.

Hadis ve Sünneti anlatılan bağlamında ele almak için, hem sözlü ifadelerin hem de fiil ve davranışların dili tespit edilmelidir. Hz. Peygamberin uslûbu ve anlatım tarzı ile davranış biçim ve modelleri üzerinde durulmalıdır.

Her anlama faaliyetinde aranan şey anlatılan ile anlaşılan şeyin örtüştüğü nokta, yani amaçtır. Hz. Peygamberin siyasi ve sosyal her sahada güttüğü gayeleri ve amaçlarını (Hedyur-Rasûl) arayıp bulmak ve her söz ve davranışını bu amaçlar doğrultusunda anlamak ve yorumlamak bu metodun hedefi olmalıdır.

İfadeleri ne şekilde anlalayacağımız sorusunu ele aldığımızda bağlamlar kavramına ulaşırız. Zira bütün ifadeler bağlamları içinde ortaya çıkar ve ancak onlar aracılığıyla anlaşılır. Ancak hemen belirtelim ki, ifadeleri kendi bağlamlarında anlama ile bağlamı bu ifadeler sayesinde anlama süreci birbirine bağlıdır. Araştırmacının ilgisi ve bilgisinin bu iki süreçten hangisini öne çıkaracağını belirlemesi gerekir. Bağlam, iletişim olayının, sözlü ve yazılı söyleşinin içinde yer aldığı ortamı, zaman ve mekân boyutlarını, tarihsel ve toplumsal şartları ortaya çıkaracaktır.

Son olarak, her anlama faaliyetinde olduğu gibi hadis, ve sünnetin doğru anlaşılması için, anlayan faktörünü ve bu faktörün taşıdığı olumlu ve olumsuz yönleri göz önünde bulundurmak gerekir. Hadis ve sünnetin ilk ve dolaylı olmak üzere iki ayrı muhatabı vardır. İlk muhatabları onu bizzat dinleyen, davranışlarını bizzat müşâhede eden sahâbedir. Dolaylı muhatablar ise Hz. Peygamberden sonra tarihin herhangi bir safhasında hadis ve sünneti anlamaya çalışan herkeştir. Anlayanın aklı ve zekası, his ve duyguları, bilgisi ve birikimi, bilincinde var olan ön fikirler ve ön yargıları anlamaya yön veren temel faktörlerdir.